SÉRÜLÉKENY FÖLDRAJZI TEREK A VÁLTOZÓ VILÁGBAN – A KUTATÁSI TERÜLET KOMPLEX FÖLDRAJZI ELEMZÉSE

Bálint Dóra, Horeczki Réka, Hajdú Zoltán

2.1 Bevezetés: a vidék fogalma

A fejezetben áttekintjük és kiemeljük a vidék komplex fogalmának szakirodalmi definícióit, illetve természeti, társadalmi és gazdasági mutatókra, elsősorban népszámlálási adatokra támaszkodva a kutatási terület komplex, földrajzi elemzését végezzük el.

A vidék rendeltetése és megítélése az elmúlt ötven évben jelentős változásokon ment keresztül. A falu hagyományos szerepét a modern mezőgazdasági tömegtermelés, a piaci kapcsolatok megváltozott relációi, a szuburbanizáció jelensége, a periferizálódás (elöregedés, elnéptelenedés) alakította. A legnagyobb problémát a téma kutatói (Csatári 2011) abban látják, hogy a térségben alig volt előre jelezhető a jelenség; a vidék egyes térségeinek leértékelődése, eltartó képességének csökkenése elősegítette a vidék társadalmi-szociális, gazdasági és környezeti problémáinak markánsabbá válását. A vidék fogalomkörének áttekintésére kétféle elgondolás ad támpontot számunkra. Az első esetben a ruralitás, a vidékiség objektív mutatókkal leírható; míg a második esetben a vidék, mint térségtípus léte, a városoktól való „különállása" megkérdőjeleződik. A definíció attól függően is változhat, hogy milyen szempontot helyezünk előtérbe: földrajzi, szociális, gazdasági vagy kulturális (Maácz 2001). Az Unióban már a 1980-as évek végén lefektették a vidéki térségek sajátos fejlesztési igényeivel kapcsolatos problémákat (EC 1988). Az Európa Tanács által elfogadott Vidéki Területek Európai Alapokmánya (1996) a vidéki térségeket a következőképpen definiálta: az a téregység, ahol dominánsan jelenik meg a mezőgazdaság, az erdészet és a halászat, a vidéki lakosság speciális gazdasági, kulturális tevékenysége, a rekreáció és a természetvédelem, illetve a posztmodern társadalmi igényeknek megfelelő életmód is. A definíció újdonságtartalma abban rejlett, hogy meghaladta a vidék = „nem városi" megfogalmazást (Arcaini et al. 1999). Az 1999-es Európai Területfejlesztési Perspektíva (EC 1999) komplex gazdasági-természeti-kulturális területként tekint a vidéki térségekre, amelyek nem homogén egységet alkotnak, változatosság és más-más korlátozó tényező jellemzi őket. A város-vidék kapcsolatok megértését az ESPON 1.1.2 keretében végzett kutatások segítették. A kapcsolatok fontosságára hívta fel a kutatás a figyelmet, azok intenzitására és irányára – a strukturális (területhasználat, településszerkezet)

és funkcionális kapcsolatok (termelés-fogyasztás-kommunikáció formációi) közötti különbségre. Az Európai Unió nem alkalmaz egységes lehatárolási rendszert a rurális térségekre, viszont minden tagország rendelkezik saját meghatározással, ami általában valamilyen típusú társadalmi-gazdasági ismérvre épül. Figyelembe veszik a településszerkezetet, a területhasznosítást, a gazdasági funkciókat; de a legelfogadottabb mutató: a népsűrűség. Kiemelt fontossággal bír emiatt az OECD (1994) módszere, amely a vidéki és városi területek különbség-tételezésére a népsűrűséget használja. Az OECD módszertana területi szinten két lépésben határozódik meg: helyi (LAU2-települési) szinten vidékinek tekinti a küszöbérték (150 lakos/ km^2) alatti településeket. Regionális szinten (NUTS3): az adott adminisztratív vagy funkcionális egység népességének mekkora része él vidéki településeken.

A három alaptípus:

- alapvetően vidéki térség, amelyben a vidéki településeken élők aránya több mint 50%;
- jellemzően vidéki térség (köztes), ahol a vidéki településeken élők aránya 15 és 50% között van;
- alapvetően városi térség, ahol a népesség kevesebb, mint 15%-a él vidéki településeken (Eurostat 2007).

2010-ben új módszer kidolgozásával, térinformatikai eszközök[1] segítségével pontosították a vidéki tipológiát. Az új módszer számol a változó területi nagyságok, a nagyvárosok problémájával. Az Európai Unió területének 56%-a számít túlnyomóan vidéki térségnek, Magyarország szempontjából 66,1%-a a területnek és a lakosságnak 47,9%-a; Horvátországban a terület 26%-a, a népesség 53,4%-a számít vidéki térségnek. A magyar vidék-fogalom első használata az 1996. évi XXI. törvényhez és az Országos Agrárstruktúra és Vidékfejlesztési Programhoz (év) kapcsolódik, a vidéki térség ezekben már elkülönítésre kerül a mezőgazdasági, elmaradott térség és a falu fogalmaitól. Kovács (1998) vidéki térségként határozta meg azt a területet, ahol az aktív keresők legalább 20%-a mezőgazdaságban dolgozott 1990-ben; az ezer lakosra 120 őstermelő jut; a lakosságnak a fele 120 fő/km^2 népsűrűség alatti településen lakik; a népsűrűség kisebb mint 80 fő/km^2 a térségben. Földművelésügyi Minisztérium (1997) szerint a vidék az a terület, ahol a mezőgazdasági tevékenység, a zöldfelület (erdő, természetes táj) és az aprófalvas településszerkezet dominál, alacsony beépítettség és népsűrűség jellemző. Dorgai (1999) a következőképp fogalmaz: vidéki egy település, ha városi státusszal nem rendelkezik, de lakónépessége 10000 főnél kevesebb, illetve vidéki jellegű, ha a vidéki településen élők aránya több mint

[1] Lásd bővebben: http://ec.europa.eu/eurostat/documents/35209/35256/Urban_rural_poster_3levels_A1_Aug2013.pdf

15%. Csatári (2000) kísérletet tett a magyar kistérségek urbanitási/ruralitási index alapján történő besorolására. Azokat a kistérségeket tekintette vidékinek, amelyekben az adott terület népességének kevesebb mint 50%-a élt 120 fő/km^2 népsűrűséget meghaladó településen. Kovács és munkatársai (2015) a vidéki járások nyolc komplex típusát határozták meg, a Vidékfejlesztési Program 3.0 tervezet rurális térség lehatárolásának „rekonstrukcióját" végezték. Németh és munkatársai (Németh 2011; Németh et al., 2018) kutatásaikban igyekeznek leegyszerűsíteni a fogalomkört. Környezeti, társadalmi szempontokat és értékeket középpontba helyező megfogalmazásukban a vidék az, ahol az ember és az ember által végzett tevékenységek még harmóniában lehetnek a természettel. Véleményünk szerint minden térségnek, településnek a helyi adottságaihoz ténylegesen illeszthető fejlesztési irányokat kell megtalálnia, az egyes beavatkozások csak ezáltal felelhetnek meg hosszú távon a fenntarthatóság hármas kritériumrendszerének.

Összefoglalva, a vidéki térség fogalma mindezek figyelembevételével nem határozható meg egyértelműen a népsűrűséggel, népességszámmal, viszont kategorikusan besorolható általa.

2.2 A határmenti kutatási terület adminisztratív, történeti és természeti hátterének áttekintése

A kutatási terület három, NUTS 3-as besorolású területi egységet foglal magában, a nem hivatalos horvát-magyar határmenti régió két oldalán. Ebből kettő Magyarországon (Baranya és Somogy megye) és egy Horvátországban helyezkedik el (Osijek-Baranja). Mindhárom egység országa összterületének kevesebb, mint 10%-át foglalja el (EUROSTAT 2018).

A történeti változások a természeti tényezőkkel párhuzamosan fontos szerepet játszottak a terület jelenlegi társadalmi és gazdasági folyamatainak formálásában. Ebben a részben áttekintjük és kiemeljük a legfontosabb eseményeket. A római korban a területi keleti határában a Duna fontos stratégiai elem volt, elsősorban katonai szerepet töltött be (a folyó vonalában húzódott a limes-rendszer), később, a terület honfoglalás után prosperáló mezőgazdasággal és növekvő népességgel rendelkezett. Jelentősebb népességfogyáshoz külső okok vezettek: a török uralom idején a települések és infrastruktúra is jelentős károkat szenvedett, mely időszakban a kutatási terület két nagy birodalom, civilizáció közti határrégióként funkcionált. A 17. századi bevándorlás során elsősorban sváb telepesek érkeztek a Dél-Dunántúl és Szlavónia területére, mely hozzájárult a terület multietnikus arculatának létrejöttéhez. A 19. század közepén a folyó szerepét a vasút vette át a térszervezésben és közlekedésben, mely többek között a településrendszerre is hatást tett, egyes községek fel-, míg mások leértékelődéséhez vezetett. 1920 után az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után

a mai Osijek-Baranja területe a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, majd 1929 után az egykori Jugoszlávia része lett. A második világháborút követően a határmenti terület mindkét oldala kommunista berendezkedésű, ám eltérő fejlődési utakat járó országban helyezkedett el.

2.1. Ábra: A megyék terület és elhelyezkedése (km²)
Forrás: TEIR adatok alapján saját szerkesztés

1990-ben Magyarország, majd Horvátország (1991) kiáltotta ki függetlenségét, ám utóbbi esetben elmaradt a békés átmenet: az események a délszláv háborúba torkollottak. Később, 1993-ban születtek meg napjaink horvát közigazgatási egységei és megyerendszere. A 21. század első felében pedig már a terület mindkét oldala az

Európai Unió tagállamaihoz tartozik, mely többek között a határmenti kapcsolatok és nemzetközi fejlesztési projektek elősegítését is biztosítja.

Belső kapcsolataiban, más szocialista államokhoz hasonló struktúrákban sok tekintetben dominánsak voltak de a jugoszláv önigazgatású szocializmus születése az országot egyedi tulajdonságokkal ruházta fel. A legtöbb szocialista országtól eltérően, Jugoszlávia sok tekintetben nyitott maradt Nyugatra. A szervezett kivándorlás-és a külföldi tömeges foglalkoztatás feltételeit fokozatosan teremtették meg (Hajdú 2013:494).

Az ország az 1960-as évek közepétől kezdődően építette ki kapcsolatait az Európai Gazdasági Közösséggel (EGK). A gazdasági kapcsolatok terén az EGK lett Jugoszlávia legfontosabb kereskedelmi partnere és e kapcsolatok keretében az ország fejlesztési forrásokat is kapott (Hajdú 2013:494).

Az átalakuló Európai Unió, ami számos szempontból újra meghatározta önmagát, 1992 óta jelentős szerepet játszott Horvátország és Szlovénia támogatásában és nemzetközi kapcsolataik kialakításában. A többi egykori jugoszláv állam, különösen Bosznia és Hercegovina transzformációs folyamatát illetően, az EU-nak nem sikerült támogatni ezeket a folyamatokat. Az ENSZ, a NATO és az USA lettek a legfontosabb szereplők a probléma megoldását illetően. Az EU a pénzügyek és a fejlesztés területén járult hozzá a stabilizációhoz (Hajdú 2013:495).

1990-ben Magyarország, majd Horvátország (1991) kiáltotta ki függetlenségét, ám utóbbi esetben elmaradt a békés átmenet: az események a délszláv háborúba torkollottak. Később, 1993-ban születtek meg napjaink horvát közigazgatási egységei és megyerendszere. A 21. század első felében pedig már a terület mindkét oldala az Európai Unió tagállamaihoz tartozik, mely többek között a határmenti kapcsolatok és nemzetközi fejlesztési projektek elősegítését is biztosítja.

A vizsgált határokon átnyúló terület egy sávot képez a Mura, a Dráva folyó és a Dráva torkolat fölötti Duna mentén. Részben a következő okok miatt, ez a terület ökológiailag a legegységesebb szerves és összefüggő folyórendszer, ami zöld övezettel rendelkezik. A közelmúltban ezt a területet „Európa Amazóniájának" nevezték. Ennek alapján az 1990-es évektől kezdődően egyre nagyobb "meta-irányításra" vonatkozó igény lépett fel az általános természetvédelem / Természeti Park vonatkozásában, amely egyesíti Magyarország, Horvátország és Szerbia természeti értékeit (Varjú 2016:85).

A természeti tényezőkre fókuszálva a kutatási terület legfontosabb sajátosságának a medence-helyzetet tekinthetjük. Az egység a Pannon-síkság része, mely tulajdonság egy sor tényezőt meghatároz a klímától kezdve egészen a hidrológiai adottságokig. Ennek következtében morfológiai szempontból a síkság dominál, elsősorban a középső és déli területeken, ahol keleten a magyar Alföld nyugati kistájai fekszenek. Somogy megye területét elsősorban futóhomok borítja (Martonné 2006), de az előzőkből

következően a területet nagyobbrészt alluviális, folyóközi üledékkel feltöltött síkság uralja, a horvát szakaszon a Dráva és völgye a Duna egyik legfontosabb Kárpát-medencei mellékfolyója. A terület mérsékelt szárazföldi klímával rendelkezik (a Köppen-féle klasszifikáció szerint), a déli területek felé haladva erősödő mediterrán hatással. A megyék klímadiagrammjait vizsgálva szignifikáns különbségeket nem figyelhetünk meg, melynek oka a terület viszonylag kis horizontális (szélességi és hosszúsági körök mentén) és vertikális (tengerszint feletti magasság) kiterjedése. Megállapítható, hogy a területen nyár elején és kora ősszel figyelhető meg csapadékmaximum, utóbbi a déli-délnyugati területeken, a mediterrán hatás okán. Az évi napsütéses órák száma 1800-200 között alakul, míg az éves középhőmérséklet 10-11°C, a tengerszint feletti magasságtól függően. A legmelegebb hónap július, míg a leghidegebb január mindhárom megye esetén, a legtöbb csapadék pedig Észak-Baranyában hullik (750-800 mm). A határmenti terület mindkét oldalán jellemzők a nyári konvektív feláramlások, melyek villámárvizekhez vezethetnek, elsősorban a Mecsek területén.

A kutatási terület elhelyezkedése, klímája, medence-helyzete a vízgyűjtő terület további jellemzőit is befolyásolja. Mindhárom megye a Duna vízgyűjtő területének része. A dombsági és hegységi területeken a barna erdőtalajok egyes változatai a legelterjedtebbek, ahol a csapadékosabb időjárás és alacsonyabb hőmérséklet is hozzájárul a közepes minőségű talajok képződéséhez. A legtermékenyebb, negyedidőszaki löszön képződött csernozjom talajokat pedig Külső-Somogy területén találjuk (Martonné 2006).

A környezetvédelmi tervezés szempontjából figyelembe véve a természeti körülményeket, a Dráva határfolyóként Magyar és horvát területre osztja a térséget. A Dráva folyó mentén mindkét oldal történelmileg perifériális jellegű, amit a rossz gazdasági teljesítmény jellemez. Az 1920-as és az 1980-as évek vége közötti időszakban a Dráva régiója szinte teljes mértékben zárt jellegű volt. A szovjet korszak ideje alatt mindkét ország szocialista ideológia hatása alatt állt, azonban az egykori Jugoszlávia nem tartozott a szovjet felségterülethez. A nagyon szigorú határőrség miatt csak a helyi állampolgárok vagy az engedéllyel rendelkező személyek közelíthették meg a határsávot, beleértve a határ közelében elhelyezkedő falvakat. Az egész térség kedvezőtlen helyzetben volt a beruházásokat illetően a magyarországi oldalon lévő geopolitikai kockázatok, és az 1990-es években zajló jugoszláv polgárháború miatt. Az elmúlt 25 évben a határokon átnyúló térség fejlődésének a pályája különbözött az „anyaországok" más részein tapasztaltaktól. A horvát oldalon, „miközben a tengerpart menti területek és a nagyvárosi térség (Közép-Horvátország) bővítésen ment keresztül, az ország keleti részén található Szlavónia nyilvánvalóan mindezen átalakítások vesztese" (Rácz 2016; Varjú et al. 2014, Varjú 2016:86).

A Dráva koncepció, mint energiaforrás már a XIX században megjelent az Osztrák-Magyar Monarchia idején. Számtalan, több, mint 20 vízerőmű épült a folyó felső

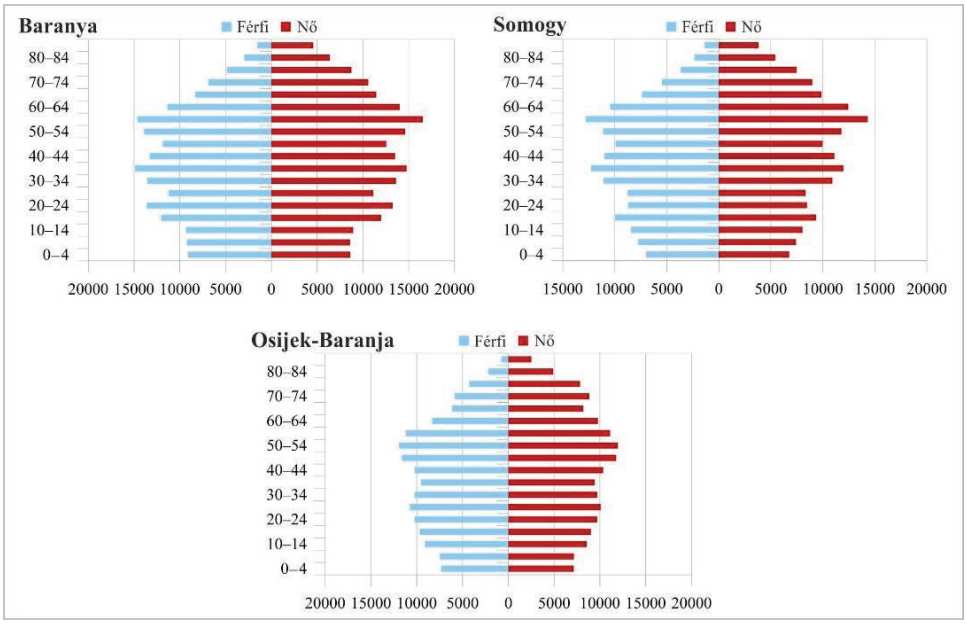
szakaszán. Számos koncepció létezett egy, a Magyarország és Jugoszláv határvidéken történő vízi erőmű építésére vonatkozóan (horvát oldal), azonban kormányközi tárgyalásokra csak a szocialista korszak végén, 1988-ban került sor, amikor Magyarország és az egykori Jugoszlávia aláírt egy szerződést egy erőmű megépítésére vonatkozóan a Dráván, Djurdevac közelében. A (magyar) rendszerváltozás után, (és párhuzamosan a tervezett, a Dunán létesítendő Gabčíkovo–Nagymaros gátak kérdésével) Magyarország környezettudatos irányba fordult. Ennek a fordulatnak köszönhetően Horvátország úgy döntött, hogy Djurdevac helyett Novo Virje-ben épít egy erőművet. A két ország közti tárgyalások és viták (vízerőművek, vs. természetvédelmi és környezeti érdekek) 2000 közepéig tartottak, amikor Horvátország az EU felé fordult. A csatlakozásra vonatkozó tárgyalások 2005-ben kezdődtek és ennek a folyamatnak köszönhetően a környezetvédelem és a környezet fenntarthatóságának kérdése Horvátországban is előtérbe került (Reményik 2008; Cvritla 2000; Bali 2012). Horvátország környezettudatos irányba fordult, azonban a vízi erőművekre vonatkozó tervek időről időre, a közelmúltban is megjelentek. A fenti történelmi okok miatt a természeti értékek jó állapotban maradtak, különösen a Magyar oldalon. Az 1990-es évektől kezdődően ezen a területen nagy figyelmet fordítanak a természet védelmére. A horvát oldalon a Kopački rit 1993-ban felkerült a Ramsar területek listájára. A Magyar oldalon a természeti örökségekre történő nagyobb figyelem szentelésének jeléül a Duna-Dráva Nemzeti park (és Igazgatóság) került létrehozásra 1996-ban. Ez a természetvédelmi terület a térség legnagyobb nemzeti jelentőségű területe. A vizes élőhelyek ex-lege védettek, a vizeket az európai vízügyi keretirányelvek (EC 2000/60) keretében folyamatosan figyelemmel kísérik. Nem csak a Magyar oldalon lévő Dráva áll a korábbi és az eljövendő időkre vonatkozóan nemzeti természetvédelem alatt. A vizsgálati terület közel 20%-a NATURA 2000 terület, 6,6%-a magas szintű nemzeti védelem alatt áll és 1,1%-a szigorú nemzeti védelem alatt van, és teljesen el van zárva a nyilvánosság elől (Varjú et al. 2014, Varjú 2016:86-87).

2.3 Sérülékeny térségek a változó világban – a terület társadalmi és gazdasági mutatóinak elemzése

Napjaink, egymással szorosan összefüggő folyamatai, mint a globalizáció, a posztindusztriális információs társadalom vagy a szolgáltató szektor dominanciája olyan térbeli folyamatokat eredményezett, melyek elsősorban a városi területek, konurbációk és megalopoliszok soha nem látott léptékű növekedését segítették elő. Ezek a folyamatok a Föld valamennyi pontján nyomon követhetők, azonban Kelet-Közép-Európában egy másik fontos tényező is kiemelhető: a népességfogyás (Ubarevičienė Van Ham 2017). Ez nem csupán országos viszonylatban vagy az elvándorlás révén a falvak elnéptelenedése esetén, hanem a településrendszer valamennyi hierarchiaszintjén megfigyelhető jelenség (Makkai et al. 2017). Mindezek eredményeképpen a vidéki

területek komoly kihívásokkal néznek szembe a versenyképességük jövőbeli kilátásait illetően, melyek számszerűsíthető (népességszám, korszerkezet, iskolai végzettség) és puhább tényezők, mint az imázs vagy az élhetőség terén is megmutatkoznak. Ezekre az állításokra támaszkodva megállapítható, hogy a vidéki térségek a földrajzi terek különösen sérülékeny részei, melyek a külső változások és problémák számára erősen kitettek. Ezek a térségek gyakran olyan „nem-helyekké" válnak, melyektől, mind a lakosok, mind a transznacionális vállalatok elfordulnak, jellemző rájuk az elvándorlás illetve a nagy ipari foglalkoztatók hiánya. A RURES projekt kutatási területe esetén a vidéki térségek az ország népességkoncentrációitól (Budapest, Zágráb) távol helyezkednek el, perifériális, kedvezőtlen közlekedési helyzettel rendelkeznek, mely tovább erősíti a negatív trendeket.

Ebben a részben az említett folyamatokat szeretnénk részletesen feltárni, melyhez különböző társadalmi és gazdasági mutatókat vizsgálunk (KSH). Elsőként a megyék korfáit, melyekből képet kaphatunk a korszerkezetről, a társadalom nemi összetételéről, illetve a jelen mellett múltbéli folyamatokról is. Ahogy a 2.2. ábrán megfigyelhető, a területen az alacsony születési arányszám, a 65 év felettiek aránya magas, vagyis a társadalom a demográfiai átmenet kései, negyedik-ötödik szakaszában található, népességfogyás jellemzi.

2.2. Ábra: A megyék korfái
Forrás: KSH 2016.

A korfákon a történelmi események, háborúk vagy családpolitikai beavatkozások szintén megfigyelhetők. A magyar megyékben több, magasabb születési arányszámot mutató időszak is leolvasható, mely elsősorban a Ratkó-gyerekekre vezethető vissza. A horvát korfán két kisebb hullám emelkedik ki és az alacsonyabb népességszám a korfa karcsúbb alakján. A természetes népességváltozás azonban közel sem ad teljes képet egy terület népességéről, azt csak a népesség vándorlási különbözetével együtt értelmezhető. A RURES projektbe bevont vizsgálati területre az elvándorlás jellemző (pl. 2016-os KSH adatok alapján Baranya megyét 646 fő hagyta el). A mobilitás elsősorban szűkebb társadalmi csoportok, a fiatal, magasan kvalifikált férfiak körében magas, akik a belföldi és nemzetközi migrációban egyaránt aktívak. Ez a helyi társadalom összetételére nézve kedvezőtlen hatásokat tesz (pl. a munkaerőpiac számára értékes aktív korúak számának csökkenése), melynek további multiplikátor hatásai lehetnek.

2.3.1 A népességfogyás lehetséges hosszú távú hatásai a megújuló energiaforrások használatában

A kiegyensúlyozatlan korszerkezet számos jövőbeli hatással járhat, mint például növekvő nyomást az aktív korúak felé (15-65 év közöttiek). A RURES projekt esetében a jelenség meghatározza azt a társadalmi és gazdasági környezetet, ahova új, megújuló energiaforrásokon alapuló technológiák integrálódnak. A 2.1. táblázat foglalja össze ezeket a várható hatásokat, melyek komplexek, pozitív és negatív következmények egyaránt leolvashatók: a terület eltartó képessége és a természeti erőforrások nem kerülnek veszélybe. Ezzel szemben gazdasági oldalról a fiatal és szakképzett munkaerő hiánya az új technológiák használatát megnehezíti, ahogy ilyen irányban végzett kutatások utalnak rá, a fiatalabb korosztályok nyitottabbak a megújuló energiaforrásokra épülő új technológiák alkalmazása terén (Devine-Wright 2007). Mindezek mellett a népességfogyás másfajta turisztikai lehetőségek kiaknázásához járulhat hozzá, amely a nagyvárosi, zsúfolt népességkoncentrációkkal szemben rekreációs övezetek létrejöttéhez és fejlesztéséhez vezethet. A technológiai változások és az információs társadalom a munka változásán keresztül pedig elérhetővé teszi a vidéki térségek lakói számára a távmunka lehetőségeit a várositól eltérő környezetet megőrizve.

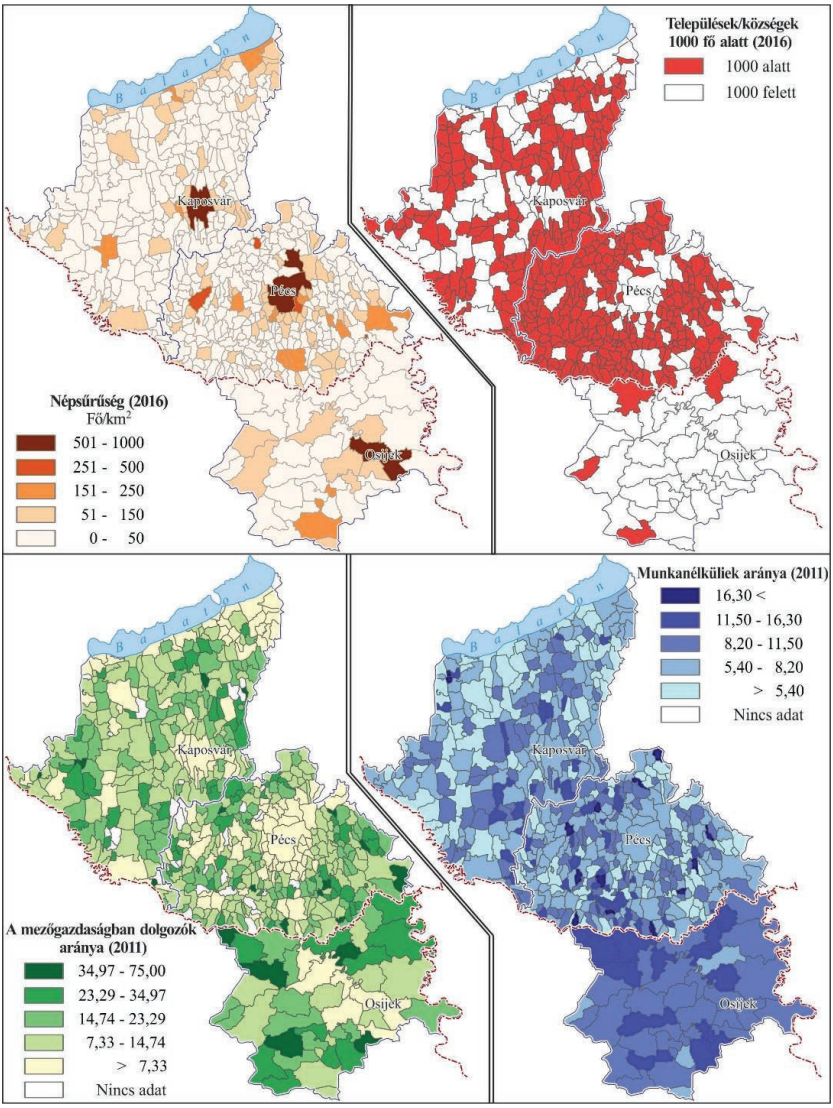
2.1. Táblázat: A népességfogyás lehetséges hosszú távú hatásai

<table>
<tr><th></th><th>Természeti tényezők</th><th>Társadalmi tényezők</th><th>Gazdasági tényezők</th></tr>
<tr><td rowspan="3">Pozitív hatások</td><td>Kisebb nyomás a környezeten (pl. szennyezés)</td><td rowspan="3">Új technológiák az idősebb korosztályok számára is lehetőséget teremtenek</td><td>Új típusú szolgáltatások megjelenése</td></tr>
<tr><td>Eltartó-képesség kedvezőbb helyzetben</td><td rowspan="2">Kedvező lehetőségek a falusi turizmus számára</td></tr>
<tr><td>Az idősebb korosztály kevesebbet utazik és fogyaszt, így ökológiai lábnyomuk alacsonyabb</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Negatív hatások</td><td rowspan="3">Változó területhasználat</td><td>Az idősebb korosztályok nehezebben alkalmazkodnak az új technológiák használatához</td><td rowspan="3">Az aktív korúak alacsonyabb aránya miatt alacsonyabb helyi bevételek, az infrastruktúra fenntartása költségesebb</td></tr>
<tr><td>A helyi költségvetés nem tudja kigazdálkodni az új technológiák fenntartási költségeit</td></tr>
<tr><td>A nyugdíj- és egészségügyi kiadások egyre nagyobb nyomást jelentenek a csökkenő aktív korúak számára</td></tr>
</table>

Forrás: Saját szerkesztés

2.3.2. Területi mintázatok, településhálózat

Az általános, demográfiai trendek után szűkítve a fókuszt, a kutatási terület belső területi mintázatait tárjuk fel. Az összehasonlító elemzést nehezíti, hogy a horvát és magyar adminisztratív egységek eltérnek. A 2.3. ábra alapján a népességkoncentrációk közül kiemelkedik Pécs (144 000 fő) és Eszék (108 000 fő). Az egyes hierarchia szinteken lévő települések esetén megállapítható, különösen Baranya megyében, hiányoznak a kis- és középvárások (Komlót leszámítva). Az 1000 fő alatti települések összefüggően Pécs vonzáskörzetét ölelik körül, valamint Somogy megye keleti részét. A másik magyarországi megye településrendszere már kiegyensúlyozottabb, a kisvárosok és nagyobb falvak aránya magasabb. Ennek ellenére, Somogy megye rendelkezik a legalacsonyabb népsűrűséggel a 19 magyar megye közül (52 fő/km^2).

2. 3. Ábra: A RURES kutatási terület belső mintázatai
Forrás: KSH és DZS adatok alapján saját szerkesztés

A népesség korcsoportok szerinti megoszlása szerint a 14 év alatti, fiatal korcsoportok aránya mindössze 5-10%. A legmagasabb érték az Ormánság területén található, a horvát oldalon pedig elsősorban a délen fekvő községek rendelkeznek fiatalabb korszerkezettel. Ezzel szemben az idősek (65 év felettiek) aránya Somogy megyében, a Balaton déli partján lévő konurbációban és Osijek-Baranja északi részeinek településein jellemző.

Pécs kedvezőtlen korszerkezete az elvándorlásra utal. A város nem tudja megtartani aktív korú lakosainak nagyobb részét egyetemvárosi státusza ellenére sem.

A legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkezők hagyományosan a városokban koncentrálódnak, a kutatási terület esetén Pécs emelkedik ki, valamint Kaposvár és a balatoni települések azonban, ha nagyobb területi léptékben vizsgáljuk ugyanezt, az adatok szerint Osijek-Baranja megye rendelkezik a legmagasabb értékékkel.

A vidéki térségekben, ahogy a migráció és a mezőgazdasági szektor szerepének változása is indukálja, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya Ormánságban a legalacsonyabb.

Ahogy a következő mutató is alátámasztja, a munkanélküliek aránya korrelálva az előzőkkel, a településmérethez kapcsolódik (a 2011-es népszámlálás adatai alapján). A gazdasági és társadalmi szempontból sérülékeny területekként azonosíthatók Baranya megye belső periférián és Osijek-Baranja határmenti községei.

A két oldal értékeit összehasonlítva megállapítható, hogy Horvátországban a mezőgazdaság fontosabb szerepet kap a foglalkoztatottságban (mezőgazdaságban dolgozók aránya Horvátországban: 14.57%, Magyarországon: 4.89%), melynek elsősorban történelmi előzményei vannak. A szekunder szektorban dolgozók aránya közel azonos, a szolgáltató szektorban pedig a magyar megyékben dolgoznak nagyobb arányban. Ezek a trendek a kutatási terület esetén, kisebb léptékben is megjelennek. Baranya megyében a foglalkoztatottak 6%-a dolgozik a mezőgazdaságban, míg Osijek-Baranjában ez az érték 10%. Ahogy a bal alsó térképen látható elsősorban a horvát területek határmenti térségeiben magas a primer szektorban dolgozók aránya.

A szolgáltató szektor elsősorban Baranyában jelentős (68%), a korábban említett, regionális vonzáskörrel bíró felsőoktatási intézmény jelenléte okán, mely erőteljesen függővé teszi a várost transznacionális vállalatok hiányában.